

„Nemzetépítő” művelődéstörténet.

Németh László finn-élménye

IMRE László

Debreceni Egyetem
imre.laszlo@arts.unideb.hu

Németh László protestáns gondolkodóként definiálta magát, mondván: „lelkem alkata az egyháztól távol is protestáns maradt” (Németh 1989: 524, idézi Fekete 2001: 151). Elfogadja például az egyetemes papság elvét, s több ponton is kora kiemelkedő teológusaival (Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer) rokon nézetek elfogadására hajlik. Talán nem megalapozatlan tehát, ha a finnekkel kapcsolatban a velük összekötő protestáns „rokonszenv” szerepét sem hagyjuk figyelmen kívül.

A műfajok paradigmájának összevetése alkalmat kínál a magyar és finn irodalom európai „beilleszkedésének” párhuzamaira. A magyar regény (Jósika, Kemény, utóbb Jókai a 19. század derekán) Walter Scott, majd Hugo és Dickens nyomán bontakozik ki. A finneknél a *Kalevala* többféle szerepet tölt be nagy sikerrel, szinte a történelmi regény funkcióit is átvéve. A reformációnak mind a finn, mind a magyar kultúrában meghatározó funkciója lesz. A protestantizmus szellemében születnek meg pl. a bibliafordítások (vö. Laitinen 1981). A *Kalevala* kiszélesedő hatása ugyanakkor a romantikus történelmi regény szerepvállalását fékezi. A prózaepika paradigmaváltása (amelyet Joyce fellépéséhez szokás kötni) eltérő módon érinti ezt a két irodalmat. Belső monológjai révén Volter Kilpit szokás összefüggésbe hozni vele, de ez a paradigmaváltás is speciálisan nemzeti, amennyiben a délnyugati szigetek hajósainak világát adja vissza a tudatmozgást követő modor. (A magyar irodalomban Szentkuthy lesz ennek első meghonosítója.)

Németh László finn irodalomhoz „fordulása” a Sillanpää-nek ítelt irodalmi Nobel-díjjal is magyarázható, de széleskörű értékigényével is összhangban van: „A magyar vallásos érzésben, a Pázmányokéban éppúgy, mint a Bethlen Katákéban, mindig volt valami konok, *ízes* kopárság, amely nem abból szí színt, amit elképzelsz, hanem amihez ragaszkodik. Kevesebb volt a

szárnya és több a gyökere, az Isten a gondolatai alján volt, s nem az imádságai fölött. A magyar katolicizmus ettől komorabb, s tömörebb, mint a barokk drapériájú Habsburg katolicizmus. S nem ez magyarázza-e meg, hogy mi vagyunk az egyetlen keleti faj, melyben a legtisztább hűség vallás, a kálvinizmus fennmaradhatott” (Németh 1968: 627).

A *Niskavuori asszonyok* elemzése a Nemzetiben játszott finn dráma (szerzője Hella Wuolijoki) kapcsán a *Híd*-ban jelent meg 1942. 02. 11-én (Németh 1942: 43–46). Németh László a dunántúli „kulák” családokhoz hasonlítja a környezetet, csak hogy a finn gazdák nagyobb mértékben tanulnak, művelődnek. A magánéleti, szerelmi kapcsolatok, konfliktusok ábrázolását elfogadja Németh László, s ennyiben valamiféle szociálisan is motivált sorsok sikerét egyfajta „realista” irodalmi feladat javára írja.

A *Silja* című regény jellemzésében viszont valóban remekel Németh László: „Ha a Nobel-díj fémjelzése nélkül jelenik meg, aligha tűnik fel Siljanpää regénye. Pedig remekmű, de azok közül, amelyeket nem szoktunk észrevenni.” Pontosan írja le a mű értékeit, amely „remekmű”. „A regénynek újabb, anyagtalanabb, de salaktalanabb fájából való. Kitüntetése nemcsak a finn testvériség híveinek öröm, de a műízlés barátainak is: hisz nálunk a szépséget is könnyebb kintről, a nagyvilág tekintélyével tanítani...” (Németh 1942: 177). A férfi főszereplő, Kustaa visszatalál gyermekkorra legszebb pillanataihoz, s megnyugodva élvezi a csendes eltűnődések verőfényét.” A gyulapadjánál dolgozgat, lányával szenttérténetet olvastat s kenyérmorzsát szór a szécinkének.” (Uo.) Apja halála után Silja különböző helyeken szolgál, s a finn polgárháború telén a vörösök és a fehérek is megkínózzák. Németh László a regény második felében Silja közelgő halálának leírásában egy „táji” és „lélektani” magasabb rendűséget éreztet meg. Az *Égető Eszter* és az *Irgalom* finoman rajzolt főhősnőinek megformálásához ennek a regénynek a páratlanul költői, ám mégis mindennapi tisztasága és „életdiadala” ad bátorítást. „Hogy dolgozta volna fel egy nyugati mester, Virginia Woolf például ezt az ő Orlandójával rokon történetet. Mennyivel darabosabbak Knut Hamsun ilyenfajta regényei! Szlávok: mondhatnánk – de valami ezüst fény csap meg, a finn tavak, az égerfalevél fonákjának ezüstje, s a finn magánhangzók ezüstje.” (Uo. 179.) A politikai, gazdasági stb. érdekharok világa mellett (sőt inkább mögött) egy olyan szelídség szubjektív élménye a többlet, amely a „rejtett” üdvözlés reményével gazdagít.

Talán megalapozottan állítható, hogy egy nagy magyar prózaírói életmű költői, sőt majdnem vallási tisztaságú hősnőinek megformálásához ettől a finn remekműtől lehetett inspirációt nyerni. A *Silja* a II. világháború poklába „rohanó” népek számára egy irracionálisan egyszerű és természetes életvitel

„szomorú” idilljével mutat fel értékörző, sőt értékteremtő létformát. Messze távolodva politikai, közösségi konfliktusoktól a spontán értékválasztás bizonyosságára hivatkozik, mely az ember legrégibb és legtisztább vonzalmain alapul. Németh László mindössze három lapnyi *Silja*-cikkében talán nem ok nélkül fedezzük fel egy borzalmas szenvedéseket hozó évszázad számára az egyetlen lehetséges menekülés módját, a természet, a vallás gyógyító, sőt megmentő erejét.

Szinte a honfoglalástól kezdve nyugati modellek tanulságaihoz (is) igazodó magyarság a 20. század elejére roppant bonyolult választási kényszerekkel néz szembe (Németh 1942: 43–46). Az 1920-as évek a nemzeti értékrend igényeihez igazodó útkeresés pártolói. A származás Németh László számára nem döntő, így lesz az ő szemében „mélymagyar” a részben román származású Erdélyi József, a zsidó Sárközi György, a szász Heltai. Erkölcsileg hibátlan ambíciója egy kötelességelvű művelődéstörténet felé tájékozódik. Nemzetépítő műtszemlélete a múlt értékeit tudatosító hagyománykeresés. (Uo.) Erre „erősíthet rá” nála a finnek *Kalevalá*-ra építő koncepciója, s ez növeli meg érdeklődését az általa recenzeált finn művek iránt. Nem egyszerű spekuláció ez, hanem Európa, s kivált a magyarság számára inspiráló tény, hogy „a finnek az egyik leginkább szétagolt, legkevésbé polgáriasult, illetve legkevésbé művelt népcsoportból váltak Európa éllovasaivá protestáns értelmiségük szuggesztíójának köszönhetően” (Imre 2020: 11–15). Egy teljességgel új nemzetpedagógiai koncepció alakul itt. (A „minőség forradalmá”-nak, az „új nemesség”-nek lehet mintája a 20. századra naggyá növvő Finnország.)

Távolabbi példák is vannak, természetesen. A Gandhi-féle erkölcsi forradalom is inspiráló erejű, s Németh László eme „nemzetmentő” törekvéseinek inspirálója a 20. századi „finn csoda”. Ennek kifejtett programját Németh László sem adja, de a finn irodalomra és kultúrára figyelő néhány cikkének tendenciája mégsem elhanyagolható. S talán nem kell félnünk annak felvetésétől sem, hogy a történelmi és vallási alapú magyar nemzetépítés eleme lehet Németh László finn irodalmi érdeklődése, amelynek további kibontakozását a II. világháború sodorta el az 1940-es évek közepén.

Irodalom

- IFJ. FEKETE KÁROLY 2001: Németh László és a protestantizmus. In: Mádl Ferenc – Jókai Anna – Pomogáts Béla – Sándor Iván (szerk.), Németh László emlékkönyv. Tiszatáj Alapítvány, Szeged.
- IMRE LÁSZLÓ 2020: Nemzetépítő művelődéstörténet. In: Balogh Csaba – Falusi Márton (szerk.), Németh László a magyar művelődéstörténetben. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest. 11–15.

- LAITINEN, KAI 1981: A finn irodalom története. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
NÉMETH LÁSZLÓ 1942a: Kisebbségben III. Magyar Élet Kiadás, Budapest.
NÉMETH LÁSZLÓ 1942b: Niskavuori asszonyok. In: Németh László 1942a: 43–46.
NÉMETH LÁSZLÓ 1968: Móricz Zsigmond adjutánsaként (kultúra és hűség). In: Németh László: Kiadatlan tanulmányok I. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 624–625.
NÉMETH LÁSZLÓ 1989: Életmű szilánkokban. I. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

*

Cultural policy building a nation

The paper discusses the essays of the Hungarian writer, László Németh (1901–1975), about Finnish culture and history, which were written in the late 1930s and the early 1940s. The texts were inspired by the linguistic affinity between Finnish and Hungarian, the heroic resistance of the Finns during the Finnish-Russian war and Sillanpää's literary Nobel prize, not to mention the European popularity of the *Kalevala*. In his Finnish-related writings, Németh highlighted the Protestant relations, too. Both nations had to preserve their linguistic, historical, and religious autonomy against the overwhelming military oppression and the overpopulation of the Russian or Habsburg empires respectively. In the following years, the delicate psychology of Sillanpää's novel, *Silja*, made a mark on Németh's novels, *Égető Eszter* and *Irgalom*.

László Németh found justification for his nation-building historical approach. The Finnish impact on his national categories replaced the ideas of the “revolution of quality” or the “revolt of the masses.” Németh's ambitions to save his nation might have been encouraged by the Finnish intellectual and moral rise (following WWI, when two-third of the territory of Hungary was annexed by the neighbouring countries).

László Németh's interest in Finnish literature had supposedly strengthened in him the idea of nation building on the basis of denomination and ethnicity.

Keywords: *masterwork, Protestantism, culture, revolution of quality*

LÁSZLÓ IMRE